

Bosjöbarn vid sekelskiftet

Av Nanna Fornander

Särtryck ur hembygdsboken

Sunnemo socken

Bosjöbarn vid sekelskiftet

Av *Nanna Fornander*

Bosjöhyttan blåstes ner någon gång under år 1884. Den slocknade och tystnade. Sakta sjönk den sedan ihop och förtärdes. Ändå tyckte vi genom alla åren att det var den som överskyggade och besjälade allting därhemma.

Först och främst hade den stora mått och låg högt och fritt på krönet av den vida, trädlösa hyttbacken, flankerad på respektfullt avstånd av rymliga kolhus — medan herrgården var låg och anspråkslös och kurade ihop sig i grönskan nere vid sjön, tätt omgiven av allsköns flyglar och bodar. Området kring gården bestod av krattat grus och kanthugget gräs, klippta häckar, prydliga, färglysande rabatter och svarta grönsaksland med prudentligt raka, gröna rader. Där sprang hela dagarna om varandra arbetande folk, barn av alla åldrar, fåglar och fyrfota få: hela luften var uppfylld av ljud från ett livslevande Nu. Kring hyttan växte intet annat än det oföränderligt korta, täta, mjuka hyttbacksgräset i den svarta stybbmarken. Där var fritt och fridlyst utanför, rymd och vidd. Innanför härskade skymning, svalka och tystnad.

Tystnad! Envar främling som tog sig ner i vår ensliga kitteldal, från Kungbergen, Milberget eller Orrbergshöjden, tyckte nog att hela Bosjön var det tystaste och ensammaste ställe som tänkas kunde. Men många grader har tystnadens

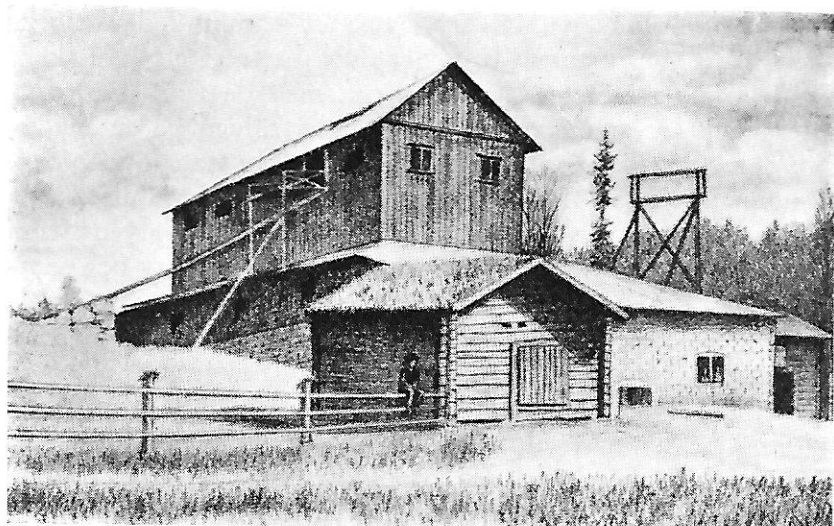
skala, och för oss barn låg naturligtvis just här den händelse-rikaste av platser. Gårdens och egendomens årsrytm kunde givit den innehåll nog, men alla våra bokhyllors äventyr flyttade vi ut på denna vår egna mark och fyllde den med ett hisnande liv. Dessutom hade vi alla i tur och ordning gått i skola hos en stor naturälskare, som sannerligen lärt oss att höra det tysta tala. Vi hade alltid en vacker låt i öronen av sus och skvalp och regnplask, av kvitter och surr, av trastlåt och lomsrik. Ringar i vattnet och spår i snön talade ett tydligt och matnyttigt språk, moln och stjärnor hade sitt att säga, och bergen kunde vara högljudda nog.

Men nere i hyttan tyckte t. o. m. vi att det var tyst, och detta på ett särskilt sätt. När hyttan teg, var det för att den förteg någonting. Det var något den hemlighöll. Gick man ensam där nere var den full av ord som vi inte kunde höra och skrift vi inte kunde läsa.

Stort folk gick sällan in där. Med års mellanrum inträffade kanske att någon vetgirig person av bergsmannayrket kom farande, snokade runt överallt, mätte, skrev och försvann igen.

Men det kunde ännu hända att hyttan fylldes av levande liv. Då var det i alla fall inte från "folk" det kom, utan från oss barn.

I varma sommarkvällar brukade vi samlas, ett tjug barhuvade barfotalassar från gården och bruket till oavtalade möten uppe vid gamla krosshuset. Det var för oss aldrig det avlägsnaste tal om sånglekar. Vi slog munk och trissa. Men oftast lekte vi "Älg". För vad skulle väl urskogsungar som vi eljest finna på att kalla vår käraste tafattlek! Två av oss utsågs till jägare. Till bössor hade de alltid de torkstänger för pappersmassa varav kolhusen numer var fullbehängda. Det ålåg jägarna att stillasittande ackordera i fem minuter tills vi andra hunnit försvinna ur sikte. Som tysta skuggor blev vi sen borta, i kolhusen eller i hyttan — dock helst där nere. För visst fanns det gömställen utan tal utefter smala plankgångar, i våning över våning mellan de tjocka, fuktiga pap-

Bosjöbyttan omkring år 1900.

Albert Bergström pennteckning

persmasse-arken. Men i hyttans mörka vindlande stigar, tilltrampade till ett svart silverstoff, i de halvmurkna trapporna, på de sviktande golven runt masugnspipan, mellan malmhögarna i rostugnshallen, i skräck och fruktan på den trasiga, branta malmhunds-bryggan, där fanns det en spänning och farlighetstjusning utan like. När jägarna förföljde och hann upp oss där utlöstes den under skrik och skratt. Vi jublade som en flock svalor, i kapp med dem vi skrämt upp under takstolarna, och som pilade av och an under det höga gistnade taket och ut och in genom de glaslösa fönstren. I barnens sommarlekar fyllde den gamla hyttan sin sista livsuppgift.

Gården var full med barn, livfulla, verksamma, viljestarka. Ibland kunde det vara skönt att smita ifrån ett tag, vara ensam och i fred. Det var en lust som brukade komma över en, t. ex. i solskenet strax före kaffedags. Man smög sig då ut genom stora grinden, förbi lysstenshögen — ett röse med kvarts, som försåg en med de anspråklösaste fyrverkeripjäser

i världen: slog man dem kraftigt mot varann i den mörka skrubben under trappan lyste det faktiskt fram ett litet sken! Sen gick en stig över slaggvarparna med de fina smultronställena. Från dem tog man sig över hyttälven på en bjälke, och dök till slut genom björkbuskarna in i hyttan förbi pipan. Genom ett hål i stenfoten kom man så ut på vattenhjulet.

Det var enormt — tyckte man. Här gick älven fram mellan slaggstensmurar, blåskimrande under bladlav och sammetsmossa som också i festoner i grått, grönt och svart pryddes de tunga träskovlarna. Hjulet hade stannat så att de översta skovlarna bildade en bekväm soffa med ryggstöd. Här var målet. Här var alltid tyst, alltid kavlugnt. Hit kom ingen människa. Älven skvalpade långt under en, brun, ljum, lite sömning. Här härskade den absoluta friden — åtminstone sedan man kommit över de första årens rädsla för Hyttgubben.

Det fanns folk som hade sett honom, och han bodde i hyttan. Han var liten, kutig och grå. Han var farlig. Folkilsken. Han städade. Han släpade och drog ständigt på någonting. Muttrande, sur och arg knogade han och slet. Det sades att han fräste och spottade om man stötte på honom.

Man låg och lyssnade efter honom, och visst hörde man konstiga ljud. Men när tiden gick och ingenting farligt hände, gick spänningen småningom över i trivsel. Man tyckte snart om att ha honom i närheten.

Till slut trodde man sig förstå hans förorättade väsen och hans översiggivna stretande. Han var hyttans själ. Ensam, förrådd, glömd, men plikttrogen intill änden. Arbetets ande i Bosjöhyttan! Vad hade han inte upplevt allt, vad skulle han inte kunna berätta?

Och sålunda mötte man i Bosjöhyttan en avlägsen släkting till Historiens Genius. Anspråkslös, tjurig och envist tyst — men för alltid införlivad med ens föreställningsvärld. Nu är hyttan slutgiltigt borta och Hyttgubben med den, men ännu kan man förnimma honom som en manande röst att dra fram

det gamla järnbrukets liv ur glömskan och ge ett ord av erkänsla åt tvåhundrafemtio års arbetshistoria. Vem vet, kanske blir det en gång möjligt, i ett större sammanhang, att ge Hyttgubben på Bosjön hans eviga och välförtjänta ro.

Ack, alltför sent vaknade hos en det historiska sinnet. Mycket länge räckte det att veta att järn gjorts i landet "långt innan troll och jättar blev kristna och människor" Man hörde att Völunds smedja stått i Ullerud, att det bott ett troll i en stuga i Nyed och ett annat i Hastaberget. Man fick veta att jättegumman i Kalhyttan hade svansen väl knuten om livet när hon bar hem timmerstockarna på axeln att bygga hus av. Ens egna jämnåriga hade med egna ögon sett skogsråa: Ho kom farnas oppätter bergvägga öm söndesmöran, så flätta *stog* ätter'a!" Var det inte att leva på klassisk mark i händelsernas mitt? En lång tid var detta ungefär inbegreppet av ens exakta vetande om forna och nya tider.

I åttaårsåldern såg jag, en regnig söndagseftermiddag, för första gången ett historiskt dokument. Det var koncessionen på Bosjöhyttan, antagligen med årtalet 1637. Vad jag med stor tydlighet minns är Axel Oxenstjernas namnteckning, stor, svart, tydlig; den präntades in på hjärnhinnan. Men var finnes nu detta märkeliga aktstycke?

Det lär ha varit några borgare i Filipstad som först anlade hyttan, men den övergick snart i Ewert Strokirks ägo. Denne var en tysk, som år 1636 — under den stora protestantiska emigrationen — invandrat till Sverige från Lübeck. Efter giftermål med Engelborg Skragge, dotter till en borgmästare i Filipstad, efterträdde han sin svärfar i ämbetet och blev genom köpet av Bosjön värmländsk bruksägare. Utom hyttan i norra änden av sjön fanns sedan 1642 även början till en hammare därstädes, belägen vid Svartåns utlopp längst söderut. År 1661 uppförde Strokirk en fullgod hammare och smedja på denna plats, och år 1669 anlade han landsvägen Filipstad—Bosjön, över Kungbergen — den s. k. Ewerts väg — som ännu under vår tid var den stora förbindelseleden

med världen. (Numera användes den för sina halsbrytande egenskapers skull mest som tävlingsbana för motorcyklar.)

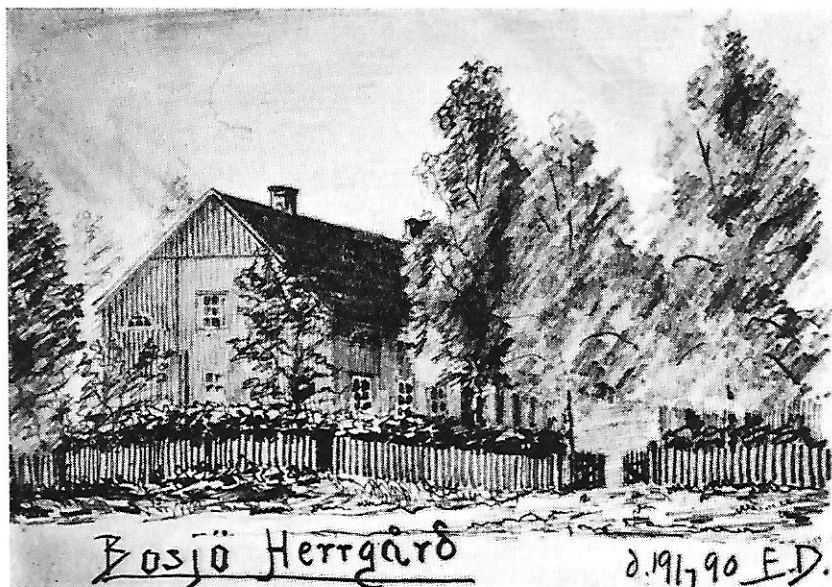
Ewert Strokirks son Henrik, g. m. Christina Bånge-Bratt från Brattfors, flyttade till Bosjön som brukspatron och dog där 1710. Hans dotter Engel Christina hade året förut gift sig med Bengt Gustaf Geijer, som vid svärfaderns död övertog skötseln av bruket.

Båda dessa brukspatroner Strokirk var dugliga och skickliga män, som trots brukets avskilda och svårtillgängliga läge drev upp det till betydande produktion. Sålunda finns en tillverkningsuppgift från 1695; man gjorde det året 680 skeppund tackjärn, den högsta siffran i Bergslagen näst det kungliga brukets i Kroppa. Bosjöns styrka var de outtömliga skogsområdena. När lagstiftningen redan i början av 1600-talet och sedan under mer än ett sekel framåt steg för steg begränsade hamrarnas uppkomst och drivande — i skogens intresse — förblev Bosjön (jämte Brattforshyttan) oberört av alla dylika förordningar. De undantogs uttryckligen från ukasen 1738. När Bosjöhammar till slut, år 1861, nedlades, var det på grund av vattenbrist: Svartåns flöde räckte inte till för de stora moderniseringar som den nya tiden krävde.

Den nya moderna tiden representerades i våra trakter år 1710 framför allt av den unge Bengt Gustaf Geijer.

Hans farfar, Christopher von Geier, inflyttade år 1620 till Sverige från Nürnberg. Med sin hustru Dorotea de Bèsche, från Liège, fick han sonen Christopher som sedermera blev direktör över Bergslagsskogarna. Denne gifte sig med Engelborg Carlberg, dotter till den brukspatron Johan Börjesson i Sunnemo, vars fejder med brorsonen Johan Karlström, Uddeholms grundare, kostade de bägge herrarna så mycket kraft, tid, blod, pengar — och papper. I detta äktenskap föddes Bengt Gustaf.

När dennes unga hustru efter endast några års äktenskap dog, efterlämnande sonen Henrik och en liten dotter, flyttade B. G. Geijer till Uddeholm som förvaltare åt Johan Karl-

Teckning av Ernst Danielsson, Stöpsjön

ströms son Jörgen. Inom kort gifte han om sig med Jörgens systerdotter Lovisa Tranéa, med vilken han erhöll delar i Uddeholm, varefter det inte dröjde länge innan han köpt även Jörgens part av egendomen.

De bägge dödsfiendernas barnbarn förenade alltså sina öden — och i och med detta börjar Uddeholms långa, framgångsrika utvecklingshistoria. En sällsport framsynt och energisk man och hans utomordentligt dugande hustru grundade Värmlands största industri. I deras äktenskap föddes tio barn, vilka ärvde en stor förmögenhet. Men ett testamente hade uppgjorts, enligt vilket de två storkirksättlingarna endast var arvsberättigade till Bosjön.

Henrik Geijer flyttade så småningom till Bosjön och inlöste sin systems andelar. Han var född på herrgården och dog där 1752. Hans hustrus namn (hon hette Christina Bjuggren) lever ännu kvar: på den udde som västerifrån begränsar

Norra Bosjön hade hon låtit göra en uthuggning som än i denna dag kallas "Christinas hackning".

Henriks son Bengt Gustav föddes på Bosjön år 1745 och dog dårsammastädes år 1787. Hans unga hustru Anna Ester Kolmodin, förmådde inte behålla bruket, utan sålde det snart efter mannens död till Direktören vid Ostindiska Kompaniet i Göteborg Martin Holterman. I femtiotre år var därefter Bosjön utanför släktens ägo, tills dåvarande innehavaren Niclas Otherdahl år 1839—40 försålde Gräs-Bosjöhammars stångjärnsbruk till de båda kusinerna August Gottschalk och Herman Gustaf Geijer, båda av Lindforsgrenen. Så var Bosjön åter "i rätta händer."

Vid August Gottschalks död 1841 blev Herman Gustaf ensam ägare. Så småningom samlades under hans spira Brattfors, Lindfors, Dejefors m. fl. bruk och gårdar, och på Bosjön residerade som förvaltare hans son Herman August med sin hustru, född Mitander. (Av deras barn är f. överingenjören vid Skoghall Christian August den siste av namnet som fötts på Bosjön, men även hans bröder, översten Reinhold och konsuln Herman i Karlstad har där sett dagens ljus.)

Då Herman Gustaf år 1881 dog, bildades Brattfors AB med barnen och mågarna C. G. Adelsköld och Th. Högberg som aktieägare. Dessa senare erhöll Bosjön i arvslott med tillträde år 1883. Året därpå löste Adelsköld in sin svåger, och sålde omedelbart efteråt egendomen till ingenjören, förvaltaren vid Avesta Järnverk Albert Bergström, min far.

Men Geijernamnet var inte därmed helt borta ur sammanhanget. Min mor, Maria Dahl, var dotterdotter till den sista Christina Engel Geijer som år 1782 fötts på Bosjön och sedan blev gift med brukspatronen på Stöpsjön Arvid Hasselblad. Och så starka var släktbanden på den tiden att detta starkt bidrog till min fars önskan att göra något av detta gamla bruk.

För hyttgubbens skull kunde man önska att de tekniska uppgifterna om denna långa tid varit lättare tillgängliga. Jernkontorets annaler (som började utkomma 1816) har un-

der många år inga intressantare meddelanden att ge än dem om pipans och formornas mått, om bälgslag per minut och om drivningar per dygn m. m. sådant; allt ganska livlöst för lekmannen. För år 1835 finnes en anteckning: där står att Bosjöns skogsmarker omfattar 8043 tunnland. (Sunnemo har vid samma tid 19000), att för järntillverkningen åtgick 105 storstigar kol pr år, och att 1685 skeppund blev produktionsresultatet.

År 1838 anmärker bergmästare Kallstenius på att man här sätter upp "rå och orostad malm jämte den rostade, churu en sådan hushållning bidrar till större kolåtgång och frambringar ett i härden svårsmält och elakartat tackjärn, varför påkallas nödiga och skyndsamma förändringar." Nästa år är bergmästaren åter framme med pekpinne: "Brukets torpare utkola en 14 famnars mila på 14 dar och få i utbyte lösa och svaga kol — då däremot bergsmännen låta milan ryka en månad, varvid starka och fasta kol erhållas. I anseende till den myckenhet orostad vask som vid denna hytta avverkas, blir kolåtgången ändå för stor."

1842 erfar man att flera bruk, bland dem Carlsdahl, nu tillverka gjutna blåsmaskiner och värmeapparater, vilka så småningom "väl skola uttränga alla blåsverk av träd." Vid Bosjön finns 1843 en större Widholmsmaskin för kall bläster.

Från 1845 ges en jämförelse mellan drivningen i Bosjö- och Sunnemohyttorna, vilken ej utfaller till Bosjöns fördel. Bosjön får, med samma kolåtgång, endast 24 skeppund tackjärn pr dygn mot Sunnemos 36." Det är malmernas omsorgsfulla rostning, varav en del rostas 2 ggr som tillåter den högre drivningen vid Uddeholms hyttor."

År 1853 är Bosjön en av de sju hyttor i Bergslagen som ej har cylindermaskiner av järn. — Samtidigt har hyttan, jämte Nordmarks, fått klagomål på sig för rödbräcka samt för alltför hög kolåtgång.

Från år 1854 har man en uppställning av årstillverkningarna i skeppund tackjärn vid vissa verk: sålunda uppvisar

Stöpsjön siffran 1950, Bosjön 3682, Sunnemo 5646 och Uddeholmshyttan 5932.

I början av 1860 omtalas en inspektionsresa som Herman Gustaf Geijer gör på sina domäner. Hans avsikt var att vid Bosjöhammar införa Franche-Comté-metoden i den gamla Lancashirehärden — men förutsättningarna saknades, som ovan framhållits.

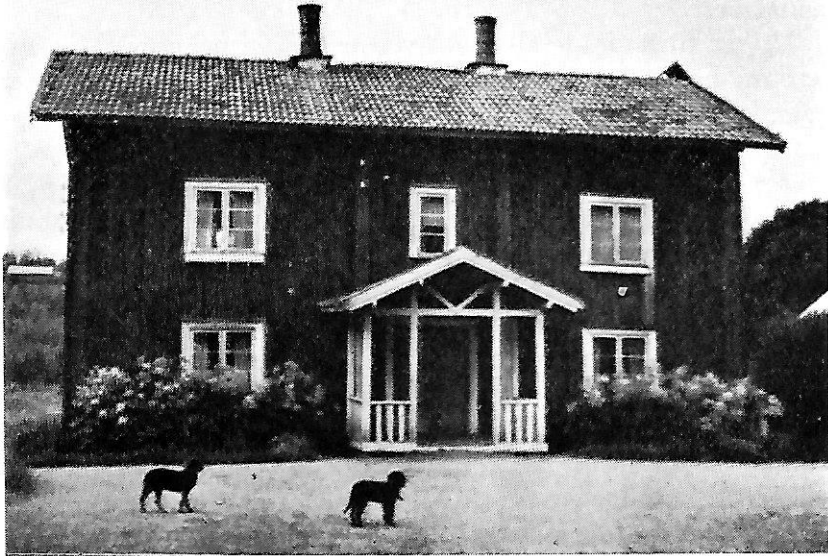
1865 uppgives att Elfsbacka Valsverk förbrukat 43130 centner tackjärn, levererat huvudsakligen från Bosjön, samt från Svartå och Pardix.

Malmen tas ända från början från Grundsjön, Brattfors, Nygruvan, sedan också från Enggruvan samt efter 1846 även från Taberg och Finnsmossen.

När min far övertog Bosjön var tiderna ogynnsamma för tackjärnstillverkning och hyttan lades ner. Han startade i stället en trävaruindustri i liten skala. Ett träsliperi byggdes år 1891. En såg anlades jämte en större snickerifabrik. Den nödvändiga kraften härtill togs från högtliggande sjöar; genom milslånga kanaler och stora trätuber leddes vattnet ner i turbinerna. I sliperiet gjordes pappersmassa, som torkad, i stora kuber insydda i säckväv — det gick fem på ett rejält hästlass — fraktades till Filipstad f. v. b. Göteborg—England. Snickarverkstaden utförde modellerna till Finshyttans turbiner och gjutgoods. Vidare togs där till vara plank av små dimensioner; framför allt gjordes av dem de välberäknade och praktiska trädgårdsmöbler som än i dag ses på alla gamla värmlandsgårdar. — På hållbarheten har man tydligen inte kunnat klaga! — En massa beställningsarbeten utfördes också, bl. a. möbler.

Under dessa trettioåtta år omkring sekelskiftet blomstrade Bosjön i arbetsglädje och företagsamhet. Ett intensivt liv fyllde vår lilla dal och satte sin glada och trivsamma prägel på allas våra minnen. Det var ännu den gamla goda tiden, tiden före första världskriget.

I dess elfte timme byggdes Bosjön-Lindfors järnväg. Frakt-

Kontorsbyggnaden vid Bosjön; nedtagen i dec. 1938 och transporterad till Utsiktstornet, Filipstad.

svårigheterna var ju alltid vårt värsta bekymmer. Min far, som bland mycket annat, också var specialist på Afrikas exploateringsförhållanden, hade förälskat sig i fransmannen Decauvilles 60-cms djungelbana (visserligen först använd på världsutställningen i Paris.) Varför skulle inte Bosjö-vildmarkens produkter kunna fraktas ut på detta relativt billiga sätt? Banan blev färdig. Och den kom mycket flabb åstad bland folk som inte hade en aning om Decauville men som hade omåttligt roligt åt att de fick åka på banan på egen risk, sittande å träbänkar — och utan annat toaletterum än de vida Brattforshedarna!

Men timret kom i väg till Lindfors. Snart visade det sig dock mer ekonomiskt att frakta ut skogen direkt än att göra

massa av den. Och så lades sliperiet ner, under världskrigets andra år.

Kriget förändrade allting, även egendomspriserna. Min far var nu nära 70 år gammal. Ingen av sönerna kunde överta egendomen. Så gick Bosjön år 1916 ur privat ägo, och inköptes av Billeruds Aktiebolag.

År 1921 brann sågen och verkstaden ner, och samma år lät bolaget riva hyttan. Kontorsflygeln är flyttad till Filipstads utsiktsberg. Skogen växer högt över de gamla fabriksstomterna, av trädgård och park finns inte många rester, och torpen kan man endast känna igen på en och annan vinbärsbuske intill en skorstensmur i skogslyckorna. Men sist jag for förbi herrgården sken solen varm. Det luktade nymålat. Det hördes ljusa röster. Och allt det goda gamla blev levande på nytt, och de trädde fram, De Mina, och förblev länge inför mig, en välsignad stund.

Vad var de för sorts människor, denne Albert Bergström och hans hustru Maria Dahl, som i nära fyrtio år brukade och älskade Bosjön och gav det sin fullaste och rikaste kraft?

Han var född 1847, den tredje i ordningen av de tolv dugliga barn som fostrades i det bekanta gruvförmanshemmet i Persberg. Fadern, Olof Bergström, hade börjat med två ovanligt tomma händer, men genom uppfinningar och småningom även tack vare lyckade gruvinmutningar fann han möjlighet att förvärva Finshyttan, där han grundlade en livskraftig verkstadsindustri med turbiner som första specialitet. Vid hans död övertog sönerna verket — men Albert hade då redan dragit ut i världen. För hans lysande begåvnings skull kostade föräldrarna på honom en skolunderbyggnad som inte kom de andra bröderna till del: efter läroverk och teknisk skola i Örebro genomgick han Teknologiska Institutet i Stockholm, innehade därefter anställningar i Hofors och Munkfors för att vid sitt giftermål tillträda befattningen som brukschef i Avesta.

I Avesta bruksherrgård bodde mina föräldrar sina tio för-

sta år. Men därefter började min far se sig om efter en egen verksamhet. För en av sina uppfinningar, lillbessemern, hade han fått ett kapital som kom väl till pass när han ville förverkliga en länge närd plan att stå på egna ben. Han hade växt upp i den atmosfär av stark individualism som med nödvändighet omger en pionjär, en nyskapare och en självgjord man sådan Olof Bergström var. Under femton år hade han dock gjort sina lärospån i bolagstjänst. Men när Bosjön blev till salu slog han till.

Han avstod från en representativ ställning och uppsökte en stor avskildhet. Kanske bidrog härtill en personlig upplevelse. Vid 37 års ålder hade han ådragit sig en mycket svår ansiktsros. Behandlat enligt tidens metoder blev hans ansikte för alltid vanställt. En lång tid var han folkskygg och mycket deprimerad, men de nya planerna och det nya arbetet på Bosjön gjorde honom gott, och han blev snart sig själv igen.

Att fånga Albert Bergströms "själv" i en enda formel låter sig inte göra; därtill var han alltför komplicerad. Men man kan antyda hans väsens grund genom ett ord som han så gärna använde: *Välvilja*. I hans mun betydde det inte, som kanske nu, en fadd beskedlighet utan större förpliktelser, för honom var det en bjudande levnadsregel. Han trodde gott om människor och försökte göra sitt bästa för alla.

Vilket alls inte hindrade att han nog oftast ansåg att ingen så bra som just han visste vad som var bäst för folk! Man kan kalla detta för despotism om man vill. Men man vill det inte, därför att hans hjärtegodhet låg så i öppen dag. För sitt folk var han en tillflykt i väl och ve.

Till Bosjön hörde så småningom omkring 14000 tunnland mark, varav ett par hundra bestod av öppen jord. Allt arbete utfördes av torparna och deras familjer; endast fabriksförmännen, skogvaktarna, kusken, rättarn och lagårdsförman bodde i bruksbyggningarna, utan tillhörande jord. Vi kunde vara ett par hundra människor på egendomen. Och för alla var herrgården det naturliga centrum. Vi bodde två backiga mil

från all ära och redlighet, d. v. s. från Filipstad med handelsbodan och järnväg, doktor och kyrka, post och telegraf — och vi fick göra det bästa av det.

Jag hörde aldrig att någon saknade telegrafan. Telefon fanns: en entrådlig linje som följde Ewerts väg över Kungbergen, och som fungerade hyggligt, utom ibland vid de stora snöstormarna, när vägen inte kunde plogas — så snart isen bar körde man vintervägen över Mögsjön, Tannsjön och Lersjön. Posten hämtades ett par gånger i veckan vid Finshyttan av våra eller torparnas skjutsar. Men ibland om vårvintern när isarna varken bar eller brast, då kunde vi vara isolerade i veckotal. För oss barn som gick i skolan i Karlstad var det alltid en brännande fråga om vi skulle kunna komma hem till påsk. Så småningom fick vi använda en särskild vagn med skarpa broddar på hjulen för att föra oss förbi glanskisen i de farliga Kvarn- och Bosjöbackarna upp till Kungsten, där släde mötte hemifrån (ty Bosjön ligger nära 200 meter högt, och har före i det längsta.)

Vi började alla vår skolgång i den låga gamla sinnerstensbyggnaden vid Lövhöjdens fot; där hölls också alla sammankomster, och de religiösa mötena dröjde sig kvar där långt efter det en ny stor skola byggts, med två lärosalar och lägenheter för lärarfamiljer. Även till oss nådde böljeslagen av Rådabygdens väckelser: "De blindade" och många med dem var alltid välkomna inslag i den karga ensamheten. För mina föräldrar passade dessa sammankomster ej: de hörde till de i praktiken varmt religiösa, men som gärna gick in i sin kammare och stängde dörren till — —

Länge hörde Bosjön till Sunnemo församling, men efter 1892 kom det in under Filipstad. Inte alltför ofta hade vi prästbesök, men när det någon gång skedde, t. ex. en vacker sommardag, blev det feststämning i bygden. Vi brukade ordna friluftsgudstjänst på Holmen, den då så vackra gamla parken. Och sedan döptes årets barn, vid ett altare som arrangerats i vårt vardagsrum i övre våningen; efteråt var det stort

kafferep nere i matsalen och Bosjöns kvinnor firade helt formlöst en glad och minnesvärd "husmodersdag", (fast namnet inte ännu var uppfunnet). Modern hade alltid någon eller några kvinnliga anförvanter med för att i bokstavlig mening hjälpa till att bära fram barnet, ty vägen kunde vara lång från torpen. Kanske hade det inte passat att "komma ner" förra året eller ens på länge; då kunde mycket väl hända att minsta dopbarnet bars, det nästa leddes vid handen och det äldsta, odöpta, på egna stadiga snörkängor traskade stigen fram till målet.

Med läkarvården var det klennt beställt, och egentligen passade detta ganska väl i stycke med den djupt rotade föreställningen om ett doktorsbesök: något man företog sig då allt hopp var ute och kanske som lisa för samvetet, — ungefär som sista smörjelsen. Med förlossningarna hjälpte hustrurna varann. Men eljest kom man till oss med alla utvärtes sår och med mångahanda inre plågor.

Min far hade under sin Avesta-tid med brinnande intresse följt sin vän bruksdoktorsnns arbete på sjukhuset så ofta han haft tid: sålunda hade han lärt sig "sy" och behärskade nödigt aseptiken. Nu anlätades hans håg och kunskaper ideligen, och dött-rarna gjorde sjukskötersketjänst så gott sig göra lät. En av min fars bättre kurer gällde en liten treårig pojke som ramlat baklänges i en kokande bykgryta. Doktorn i stan gav i telefon genast upp fallet: "han dör i alla fall i natt". Min far gav order att pojken skulle hämtas, och det sorgliga tåget med den kvidande lille stackarn på en bår kom snart tillstädes. Ett rum i kontorsflygeln gjordes i ordning för honom och hans syster. Det var sommar och varmt, och man kunde lägga den lille helt obetäckt under ett tält av grova lakan. Med smärtstillande medel, närande föda och sublimatbaddningar räddades han över de kritiska dagarna. Och han blev bra, t. o. m. blev han så gott som utan ärr. Men det tog veckor och månader av oavlätlig vaksamhet. Ingen av oss kan någonsin glömma hur min far såg ut när han kom stapplande nerför trappan,

blek och förstörd, efter baddningarna på den vrålande lilla kraken. Men han höll ut — och han segrade över sin vän doktorn, vilket gladde dem båda lika mycket.

Han hade ett stort allvar, denne min fader. Och en ständig godlynt skämtsamhet i familjen, och en strålande, blixtrande humor i vänners lag. Hans samtalston hade en viss ironisk skämtsamhet som kanske kom hans folk att känna sig en smula bekyttade: det var inte riktigt säkert var man hade patron! Utom när han någon sällsynt gång blev vred — för då kunde ingen dödlig ta fel på meningen.

På Bosjön fanns då ännu kvar två finsktalande familjer; de bodde i små pörten med öppen härd och födde upp stora barnskaror på nävgröt och skogsbär. Men lite sovel ville det också till, och fråga var om inte smed-Jan var den bättre fiskaren och smed-Karl den bättre jägaren av dem, alltnog, patron hade ganska väl reda på var giller och snaror var att finna, och brukade stoppa dit sina visitkort när han gick förbi. Då han sedan träffade gubbarna blinkades det lite å ömse sidor och munhöggs en smula om tjäderstek och harpassning, till stor trevnad för alla parter.

Min far skulle väl menat om sig själv att han först och sist var tekniker, och jag har hört bruksfolk säga att han var en genialisk matematiker och konstruktör. Han var före sin tid, obunden i sin tanke, idéerna blixtrade genom hans hjärna: alltid ”uppfann” han någonting.

Ändå var det humanisten i honom som gav mig själv mest. Säkert hade jag en högst överdriven föreställning om honom som historiker, filosof, även som geolog och biolog etc., — vad som är visst är att han hade ett tändande intresse för allt i världen och kunde svara på alla frågor. Och hur gärna gjorde han inte detta! — Hur ofta upplevde vi inte att det kom främmande till gårds. De hade färdats urbota vägar genom öde skogar och väntade sig hos oss intet annat än världens ända. Plötsligt öppnade sig en liten värld för dem, grön, vänlig, blommande. Inne i farstun hängde många studentmössor,

i biblioteket fanns många hyllor. Och därin trädde han, ståtlig, med det fula ansiktet lysande av vänlighet och blixtrande av de skålmaktiga små bruna ögonens snabbhet och eld. Hans röst var varm, böjlig och kultiverad utan en ton av den värm-ländska brytningen (om han inte så ville!). — Så genuina infödingar som bägge mina föräldrar var, använde ingen av dem bygdens språk. — Han älskade att tala. Att debattera var hans mest upplivande nöje. Och hans käraste broder i debatten var den mycket yngre men aldrig svarslöse brukspatron Carl Danielsson på Stöpsjön. Det är endast en lätt överdrift att säga att de bägge herrarna så lidelsefullt älskade diskussionen i och för sig, att man på eftermiddan kunde höra dem hett förfäkta vad de på förmiddan med alla medel vederlagt.

Naturligtvis var min far betrodd kommunalman. Som riksdagsman under elva år i första kammaren intresserade han sig mest för inlandsbanan och vissa ekonomiska problem: dessutom var han i hög grad förkämpe för kvinnans politiska rösträtt, något som låg helt utanför högerprogrammet på den tiden och förkortade hans politiska bana. Men han satte kvinnoarbetet högre än det mesta — och var lycklig nog att både i sin mor och sin hustru kunna se något dyrkansvärt och äkta. Dock hade han sett så många som var dem lika i arbetsinsats och ansvarskänsla, att han fann det löjligt att förvägra ”den större och bättre delen” av befolkningen socialt mogenhetsbetyg.

En vanföreställning hade han: han övervärderade ”det produktiva arbetet” i dess egenskap av livsuppgift. Det var nog, det var *allt* för honom, och konstnärlig verksamhet fann han onyttig, ja, skadlig. Ingen av oss fick t. ex. odla musik.

Nu efteråt genomskådar man och förstår honom bättre. Han var själv konstnär i varenda tum: temperamentet, ingivelsen — och kanske saknade han uthålligheten! Han kände en instinktiv fruktan för något som möjligen kunde fångat honom helt. Han hade kanske skäl att vara rädd för splittrin-

gen, han som redan i så hög grad saknade "enfaldens" salighet.

Men vem sjöng visor som han, vid barnkamarfönstret om kvällarna! Vem visslade operor som han, så det blev en hel orkester! Vem ritade i flygande fläng bilderböcker åt stora och små, vem skrev som han dansande och rinnande vers!

Han älskade barn och var älskad av dem, långt in i hans ålders höst när han egentligen var mest rädd för att skrämma dem med sitt skäggiga och ovanliga ansikte. Han hade samma makt över dem som över djuren omkring sig. Han härmade alla fåglar och de kom flygande och åt ur hans händer. Hästarna stannade på vägen och sträckte huvena efter honom. Han kunde komma hem från skogen efter att ha "träffat" en älg och stått och språkat med honom ett bra tag. Han höjde aldrig rösten, och hundarna visste ändå genast besked.

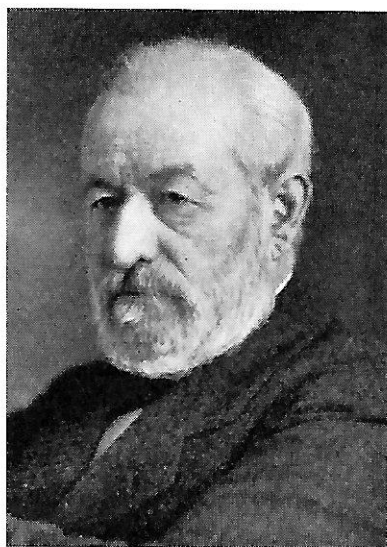
Naturligtvis var han en ytterligheternas man. Från de produktiva och lysande perioderna måste han då och då ner i de ensamma, mörka och tysta. Mest väl därför att hans natur krävde det. Men bekymren var stora nog att motivera de veckor av ensliga grubblande skogsvandringar i vilka han hämtade sin vederkvickelse och hälsa. Han hade lånat pengar till egendomen, på Finshyttan. De tolv barnens uppfostran var ingen billig historia. Tidens rörelser visade ingen tendens att förbättra världen. Han hade en ständig politisk oro, och förutsåg våldsamma omstörtningar, förorsakade, ej av Ryssland, men av ett Tyskland, om vilket han profeterade på ett sätt som efteråt syntes spöklikt. Hans räddning och lycka var den abstrakta värld där han helst dvaldes. Han kände sig hemma bland nebulosor och ljusår, bland bakterier, celler och atomer; han älskade att se världen genom kikare, ej med sina jordiska ögon. Kanske var hans mekanistiska världsbild ödesdiger för ett barnasinne. Kanske var hans ekonomiska tänkande ofta ett önsketänkande.

Och vem var hans hustru, Maria Dahl, att hon kunde bära bördan att vara hans och Bosjöns och allas vår innersta själ?

Hon föddes 1853 på Edebäcks gård (nuv. gästgivargår-

Maria Bergström

Albert Bergström

den) där hennes far, Georg Dahl, var egen jordbrukare, och dessutom köpte virke och ordnade med flottning i Klarälven för Uddeholmsbolaget. Hennes mor, den glada och lustiga Marie Hasselblad, dog när hon föddes. Efter ett år gifte hennes far om sig med en strängt pietistisk guvernant, som för den lilla Maria blev en styvmor i sagans bemärkelse. Hennes barndom var fattig på kärlek. Någon söndagsförmiddag när hustrun var i kyrkan kunde det hända den vackre, veke Georg Dahl att gå upp i barnkammarn, sätta sig i gungstolen och ta den lilla Maria upp i sitt knä: det var glädjestunderna i hennes liv. Om hennes egen mor talades det aldrig och allt som påminde om henne avlägsnades ur hemmet. Då Maria efter konfirmationen i Ekshärads kyrka, ensam och tveksam trädde ut på grusgången, kom en gumma emot henne: "Nu tycker jag allt att Maria ska gå fram till mor sins grav!" Häpen följde hon med några steg fram till muren, och såg

för första gången var hennes mor vilade. Ingen hade förut visat henne platsen, och hon hade inte vågat fråga.

Hon fick själv tolv barn. I denna stund leva vi ännu alla och intyga med en mun: Till oss gav hon i slösande mått allt det hon själv måst sakna: kärlek, ömhet, glädje, intresse, omsorg, hemtrevnad — även stränghet och obeveklig klarsyn. Kan man räcka till för tolv barn? En del av hennes storhet låg väl i att hon i varje stund såg vem av oss som bäst behövde henne.

Hon var liten och smal med mörkt mittbenat hår — det blev aldrig grått — och stora lugna, uppmärksamma ögon. Hon hade en lätt, livlig, skyndsam gång: närhelst jag ser en sädesärla, tänker jag på henne.

De flesta minns henne väl som en enastående arbetsmänniska! Ack, arbetsmänniskor! Det finns de som strävar från arla till särla och utmattade stupar i säng — utan att ha hunnit med så värst mycket. Hon var effektiv. *Vad hon bann*, i all tysthet, det var häpnadsväckande.

Hon hade börjat sitt gifta liv vid 21 års ålder och fick genast tio personers hushåll (fem var bruksherrar.) Under de fyrtio närmaste åren blev det aldrig mindre, men oftast mer. Ett sommarhushåll på Bosjön omfattade vanligen 25 personer. Lägga här till svårigheterna att få skolad hjälp så långt bort i skogen — i själva verket hade hon hushållsskola för torparflickorna, vilka så fort de kunde något, tog plats i stan — bekvämligheter av primitivaste slag, samt nödvändigheten av självhushåll i varje avseende. Vad vi köpte var kaffe, kryddor, socker, mjöl och fotogen. Allt annat gjorde vi själva. Och även sedan vi lagt bort att spinna, väva och sy linne — och kostymförrådet, fyllde det korta ordet *mat* hela det långa tunga arbetsåret. Sommarens trädgårdsskötsel och de enorma inläggningarna av bär, grönsaker, skogsbär. Varje augusti beräknades en vecka för bakning av hårt bröd. I september kom älgjakten, med glada jägares stadiga frukostar och matsäckar om morgnarna, och värdiga jaktmiddagar om kvällarna, allt under det dagarna användes till slakt av det

minimum av fyra älgar och två grisar som beräknades varje höst. Så mycket att röka, så mycket att salta — och alla förråd skulle omses i en bergasal till iskällare tio min. väg från köket. Det blev brygd och bak och byk till jul, det var förvårens förrådsinventering; så kom gäddfisket med saltning och torkning — —

Även utan 12 barn var detta en nära nog övermänsklig arbetsbörd. Ibland dignade den unga Maria. Även den medelålders, den åldrande Maria sjönk väl någon gång ihop. Men alltid reste hon sig, envis och seg, och höll ut.

Med arbete dödade hon ensamheten. Vi tror att hon hade passat bättre för ett helt annat slags liv — men hon kom att älska sitt eget med den slags kärlek som kunnigheten skänker. Hon var en född organisatör. Där hennes barn och barnbarn till nöds drar sig fram med plit och anteckningar, där hade hon sina program suveränt klara i huvudet. Var och en fick sin tid, sin tur, sin plats i det gemensamma arbetet med häpnadsväckande precision. Men än mer: hon förmådde entusiasmera för uppgiften. Våra storstök blev fester, med skämt och glam och en mångfald trevna kaffestunder. Nu efteråt när vi glömt tröttheten som kröp i lederna, står det ett glimrande ljus kring den trånga bagarstugan, och det mörka bryggghuset med slaggstensgolv. Oss barn skänkte hon arbetsglädjen — sedan hon med stort tålamod lärt oss handgreppen.

Men tålamodet, det tröt fullständigt när hon stötte på arbetsvägraren och den pratsaliga "smitaren." Så småningom, jag vet inte vad det kunde bero på, kom hon att till dessa kategorier räkna en hel hop manfolk. Fann hon inte ferm expedition väntade hon inte. Jag minns en vårdag när hon plötsligt var försvunnen. Man ropade och letade och oron var stor. Till slut var det något i patrons undermedvetna som ledde honom på rätt spår och förde honom till potatiskällaren. Hon hade ett par gånger bett rättarns folk om hjälp vid avgroddningen, men utan resultat: det betydde ju många — och tråkiga — dagsverken. Nu kom hon ut ur källardör-

ren, ensam, färdig på en dag. Jordig, smutsig, stel och ganska hopbiten trädde hon ut i dagsljuset i sin vitfläckiga kalvskinnspäls. — Och en annan gång mötte patron på hemväg över Sinnertorget ett enormt och ensamt bykkar som kom rullande vägen fram. Bakom det upptäckte han den lilla Maria som förgäves bett att få det gistna skrället kört till älven; nu skulle det äntligen ske.

På hennes tid var det ännu inte fint att arbeta, och slakten i stan skakade nog på huvet över hennes knog — om de än värderade resultatet, och tyckte om henne själv för hennes älsklighets och blidhets skull. Men hon måste akta sig för att visa alltför stor och tung flit. "Överklassen" hade ännu inte lärt sig kroppsarbete, och "underklassen" hade fått nog av slit; det var inte lätt att få något gjort. Hon trotsade medvetet tiden och tog livet på sitt eget sätt. Direkt och indirekt predikade hon uppoffringens evangelium. "Ack om jag finge uppleva den dag när allt arbete vördas lika och skänker samma glädje", det var en bön hon ofta bad. Så länge fick hon inte leva. Men för barn och barnbarn visade hon en väg att bemästra den tid som skulle komma.

Sådan var hennes gärning. Men det är dock inte arbetsmänniskan vi mest minns, utan kvinnan av humor och värme och det alltid unga hjärtat.

Hennes humor var allestädesnärvarande, självvironisk, genomskådande, underfundig och ytterligt frasföraktande: hon såg det oäkta, tillgjorda och bornerade varhelst det visade sig. Från barndomen var hon övermättad med ett salvelsefullt, bibelinspirerat språk. Det låg alltid nära till hands för henne, men hon använde det med ett slags försynt tokstollighet som var förtjusande och fullt av charm. Denna sida av henne fick dock endast vi allra närmaste se.

Nu efteråt är det skönt att veta att hon, i synnerhet i yngre år, kunde vara ganska häftig och då en smula orättvis; det gör henne åtkomligare och mänskligare, för ett minne som helst vill bara dyrka.

Gösta Lundquist foto

Bosjö herrgård 1951.

Men ingen gick så skarpt tillrätta med sig själv som hon. En gång satt vi och förfasade oss över någons avundsjuka. Hon var tyst, men utbrast plötsligt i en ton av djup bikt som jag aldrig kunnat glömma: "Vet ni, jag är avundsjuk, mycket. Inte på vad folk har. Men på vad folk är."

Vad hon kanske avundades människor var kunskaper. Hon hade själv blivit uppfostrad av guvernanter, och var långt ifrån nöjd. Hon var, när hon någon gång hade tid att läsa, fullkomligt döv och blind för annat än boken eller tidningen i sin hand, och jag har en klar bild av henne när hon satt uppflugen i västerfönstret och bläddrade och sökte i en av den tidens anspråkslösa uppslagsböcker: "Den Kunskapsrike Skolmästaren," — som nu är en av mina käraste bokskatter.

Hon ansåg sig själv så ointressant — och allt annat så in-

tressant — att hon talade föga, men lyssnade så vaket, så inspirerande att hon lockade fram det bästa och egnaste hos människor. Hon hade den skapande lyssnarförmågan — och ibland när jag hört mycket framstående kvinnor tala väl och länge och om intet annat än sig själva, då griper mig en längtan efter hennes ivriga, längtande människovärme: hon blir mig så stor.

Hennes brev är lustiga, väsentliga, innerliga mänskliga dokument — modernare, tycker man nu, än hans mer litterära.

Erik Gustaf Geijer har fällt ett mycket enkelt ord som blivit bevingat, och lyder: Jag tackar Gud för de bästa föräldrar.

Så kan förvisso också vi tacka. Och när jag här gjort ett, ack så ofullkomligt, försök att levandegöra de mina, är det med full insikt om att deras kapitel av Bosjöns historia dock allra bäst skrivits och beskrives av deras egna rika och goda hjärtan och deras arbetsamma händer.

Karlstad 1953
Nya Wermlands-Tidningens Boktryckeri